

LÄRT GRÄL

Fredmans Sång N:o 28 och 1700-talets disputationsskultur

Sprit, svartsjuka och sura stickord leder ofta till slagsmål hos Bellman. Världen på 1700-talet var också våldsam och antagonistisk, inte bara på Stockholms skitiga gator utan också i domstolstvister och akademiska trätor. Det finkeldoftande Stockholm är Fredmans poetiska hemvist, men det händer att utflykter görs, någon gång så långt som till Uppsala. I den staden hade Bellmans farfar Johan Arendt Bellman (1664–1709) varit professor i vältalighet och uppbyren inspektor på Stockholms nation, och där var Bellman själv inskriven som student en kort tid 1758. En längre eller kortare vistelse vid universitetet var normalt för ynglingar i bättre omständigheter. Då som nu erbjöd mötet med universitetsstaden såväl stimulans som desillusion. Nyttokulturens förespråkare betraktade gärna Uppsala som en plats för ”onyttiga orda-trätor” utförda på ett obegripligt språk och under sken av uppblåst värdighet.¹ Denna bild av förmodern akademisk kultur har stått sig, även om nyare forskning visat vådan av en anakronistisk syn på de äldre övningarna. Under lång tid tjänade disputationss- och orationsövningarna samhällets behov av en språkligt välutbildad elit.² Bellman drog nytta av spänningen mellan latinska vältalighetsideal och skolastiska pajaskonster när han skrev sin aka-

demiska parodi. Fredmans sång 28 skildrar hur Movitz skulle bli student, och den slutar som sig bör i bacchanaliskt kaos.

Visan är skriven 1780 eller strax dessförinnan och skulle komma att ingå i *Fredmans sånger* (1792). Den återfinns i manuskriptet ”En Stuf Rim” från januari 1780 och trycktes i *Dag-Bladet: Wälsignade Tryck-Friheten* 29 juli 1782.³ Där har den försetts med noten ”Ett gammalt *Manuscript* ibland Salig *Magister Gåses* Samlingar.” Gåse hör hemma i Bacchi Ordensfiktionen, och har en förebild i den försupne studenten och prästsonen Eric Gåse.⁴ I Bacchi Orden står Gåse för den akademiska närvaron, ty allt skall rymmas i Bellmans poetiska universum. Hans publik var välutbildad och många hade erfarenhet av universitetsstudier i Uppsala. Länken från Fredmans värld till den akademiska vore värd att studera bredare, gärna utgående från Gåse-gestalten. Här begränsas dock läsningen till sång 28.

Kontrastverkan och motsatsställning hör till Bellmans främsta poetiska verkningssmedel. Högt och lågt, fult och skönt – ständigt ställs ytterligheterna mot varandra. Det handlar inte minst om att diktaren utnyttjar en klassicistisk språk- och samhällssyn. Kurt Johansson har i en studie från 1977 klarlagt väsentliga delar

av Bellmans parodiska och burleska teknik.⁵ Såväl samhälle som språk var hierarkiska på 1700-talet. Höga ting skulle skildras på ett sublimalt vis och tvärtom. När Bellman medvetet bryter förväntningarna och skildrar horor och fyllkajor som prästinnor och apostlar (visserligen för Venus och Bacchus) uppstår en skapande spänning mellan högt och lågt, vilket ger komisk effekt men också ny skönhet. Lars Lönnroth gör en liknande inringning av Bellmans teknik, och pekar särskilt på det ständiga rollspelet. Världen är för Bellman en maskerad. Omfunktionering, kontrast och mångstämmighet är nyckelord.⁶

Johannesson koncentrerar sin framställning på ceremonier. Begravningsprocessionen, balen och ordenskapitlet är hans exempel när Bellmans teknik beskrivs. En högstämmd aristokratisk likprocession befolkas av fulla krogmadamner och soldater som spelar på lock. En hövisk menuett förvandlas till ett spektakel av skuttande prostituerade. Det stela och genomritualiserade ordenskapitlet blir till en högtid i Bacchi orden, där allt går ut på snabbt sammanbrott, uppkastningar och oorganiserad fylla.

Men vill eftervärlden tillgodogöra sig teknikens poetiska sprängkraft krävs insikt såväl i 1700-talets hårt reglerade samhälle som den språkliga verklighet Bellman levde i. Grundöverenskommelsen är att högt är högt och skall skildras som upphöjt. Det sublimala är sublimalt, annars kan det aldrig ryckas ner från sin marmorsockel av en genialisk Bellman.

Till de ceremonier som parodieras av Bellman kan den akademiska disputationen läggas. I FS 28 skildras hur Movitz beger sig till Uppsala för högre studier. Sången sjungs ofta och är egentligen lätt att ta till sig. Ändå är bakgrunden – 1700-talets akademiska disputationsskulturer – i hög grad okänd. Redan när den breda Bellmanskulturen växte fram vid 1800-talets mitt var det akademiska livet i Uppsala förvandlat till oigenkännlighet.⁷ De nya universitetsstatuterna

1852 sopade slutgiltigt bort forna tiders ofta osjälvständiga avhandlingar och tessamlingar som utgjorde bas för de i grunden medeltida disputationsovningarna. Den muntliga kulturen blev alltmer skriftlig. Förändringen hade emellertid varit på väg i mer än ett halvt sekel, och FS 28 skildrar disputationsskulturen just i slutfasen av dess månghundraåriga dominans. Bellman var verksam i slutet av en kulturepok. Han behärskade fullt ut sin tids litterära verktygsmedel, och mitt i traditionens sönderfall lyckades han avlocka den en flerstämmighet som på en gång är dissonant och harmonisk. Att Bellman vet att han behärskar sin poetiska teknik visar han i Fredmans epistel 80 – en supig fattigmans-pastoral dedicerad till smakdomaren Kellgren och full av anspelningar på Boileaus *L'Art Poétique* (1674). Att han också behärskade den teknik som kallas ”musikalisk parodi” har visats av James Massengale.⁸ Bellman återanvänder kända melodier, och genom igenkännandet uppstår för åhöraren en fruktbar ny betydelsenivå.

Syftet med denna läsning av FS 28 är att sätta in sången i sitt kulturhistoriska sammanhang. Om inte universitetets stela och mödosamma kunskapsexercis sist och slutligen hade ett värdigt samhällssyfte skulle parodin falla platt. Och om inte universitetet på riktigt erbjöd en väg till en ny roll i samhället, skulle Movitz misslyckade försök att maskera sig som studiosus vara meningslös. Poängen ligger i maskering och demaskering, rolluppfyllelse och misslyckande på världens scen.

I sången kontrasteras det lärda Uppsala mot Stockholms myllrande gränder, och universitetets lärdomsmiljö ställs mot krogvrån. De första tre stroforna, då Movitz reser till Uppsala (för att sedan återvända till Stockholm), ställs mot de fyra följande, då tre Uppsalastudenter reser till Stockholm (för att sedan återvända till Uppsala). De båda världarna kan aldrig förenas, utom möjligen i suporgiens anti-ceremoni.

Movitz skulle bli Student;
Han Upsala betrakta,
Börja mumla excellent
Grammatica contracta;

Dum och tjock,
Hic hæc hoc

Han sig genast lärde,
Hyrde sig en svarter rock,
Kyronii öl förtärde.

Där satt han som misanthrop,
Men röder som en vallmo,
Vid sin stånka och sit stop,
Och conjugera Amo;

Hur han drack,
Ölet stack,

Kärlek hjärnen brydde;
Movitz tog sitt pick och pack,
Och lärdoms sätet flydde.

Med en vredgad min han tog
Båd Puffendorff och Grotius,
Och dem bus i väggen slog,
Så bister som Stygotius,

Sjöng hurra,
Skrek Verda,

Och åt Krögarn panta
Lexicon, Colloquia,
Och Zopfens varianta.

Tre Studenter, certim tre,
Til Stockholm sig utstyra,
Stadna på Tre Remmare,
I Skrubben Numro Fyra;

Movitz stolt

I sin kolt,

Satt sig där som Præses,
Drack så bält, så det var bält,
Och utgaf nya Theses.

Första Thesis blef nu den:
Om med moraliteten
Enligt är för Bacchi män
At ändra om dieten.

Pro och Pro,
Contra, jo,
Nej och Ja nu skalla;
Movitz ropte Posito,
och Posito skrek alla.

Andra Thesis blef den här:
Hvad skilnad sig besticker
Mellan Öl pluraliter
Och en Person, som dricker;

Ratio? jo,

Dubito,

Skrek en och orera.

Movitz ropte: Habeo,
Och Kyparn slog i mera.

Tredje Thesis skulle ges,
Men Præses damp af stolen,
Och en Opponent så hes
Damp med i Capriolen.

Fredman kom,

Filibom!

Med musik och flickor,

Och de lärde vände om

Som åsnor och borickor.⁹

Vi möter först den lärdomstörstande *Movitz* vid boken. Han är ankommen till Uppsala och försjunken i Daniel Helsingius *Grammatica latina contracta*, första gången utgiven 1670. Handboken är en lämplig hjälp för den som tidigare försummat sina latinstudier. *Movitz* är verkligen bara i början av den törnströdda vägen mot Parnassen. Han lär sig pronomenet "denne" i maskulinum, femininum och neutrum, och han arbetar med böjningarna av verbet "älska". Till sitt yttre har han antagit en lämplig Uppsalaskepnad. Han är klädd i en enkel men vördnadsbjudande svart rock och dricker den beryktade Uppsalakrögaren Kyronius öl. Visualiseringen är stark. Vi ser honom ensam vid sitt bord, med ölstop och bok, och anar hur han allvarligt och värdigt mumlar fram böjningsformerna: "amo, amas, amat...".

Sångens ordval ”excellent” bör här närma sig betydelsen ”högstämt”.¹⁰ Han har också att göra, för Helsingius grammatik innehåller hela åtta sidor böjningsmönster på första konjugationens ”älska”.¹¹

Movitz har även draperat sig i den lärdes roll av melankolisk ensling och människoföraktare. Han ter sig som en ”misantrop”. Att akademiker kännetecknas av melankolisk världsfrånvändhet var redan på Bellmans tid en gammal schablon, och förklarades länge som effekten av ett överskott av svart galla till följd av stillasittande. Ett sätt att råda bot på melankolin ansågs vara vindrickande och socialt umgänge.

Men Movitz läslugn varar inte länge. Den bellmanska parodin börjar ofta med en varningssignal, en avslöjande detalj som antyder att den skenbart välordnade harmonin är under upplösning – en berusad kantor i kyrkporten eller en änklings som flåsar finkel och svetttas vört. Studenten Movitz har inte den studerande ynglingens bleka yttre. Han är istället tjock och ansiktet är högrött. Dessutom leder de latinska böjningsövningarna av verbet ”att älska” till tankar på kroppsliga nöjen. Movitz tillstånd beskrivs tvetydigt: ”kärlek hjärnan brydde”. Det är inte bara paradigmen på ”amo” som vällar bekymmer utan också verbets direkta innebörd.

Därefter följer den första uppgörelsen med Uppsala. Det akademiska lugnet bryts nämligen av att Movitz i vredesmod kastar två lärdomsgiganter i väggen, Samuel von Pufendorf och Hugo Grotius – båda utländska lärda som varit i svensk tjänst. Det metonymiska krogslagsmålet gäller egentligen två böcker, Pufendorfs *De Officiis Hominis et Cives* (1673), och, misstänker jag, Jan Klencks *Institutiones juris naturalis, gentium, et publici: ex H. Grotio, de jure Belli ac pacis excerptae* (1665). Dessa två verk, särskilt det förra, användes nämligen flitigt som underlag i studentnationernas disputationsövningar, till vilka vi strax återkommer.¹² Att det är disputationsövningarna som

fångat Bellmans intresse framgår också av namnet ”Stygotius”. Denne är en grällysten Erasmus Montanus-gestalt i Ludvig Holbergs *Jacob von Tyboe* (1724). Egentligen heter han Styge Stygesen, men efter att ha blivit magister i Rostock kallar han sig Stygotius. I pjäsen låter Holberg – Köpenhamnsprofessorn – honom gräla med den stolte officeren Jacob, och när den senare hävdar sig ha vunnit tjugo bataljer svarar Stygotius med: ”Og jeg har disputeret over tyve gange absqve præsidio.”¹³ När Jacob kontrar med att han med en fåktstöt skulle kunna sätta en sådan som magistern på rumpan, svarar denne: ”Og jeg kand med en halv Syllogismus reducirer en heel Armee til absurdum.”¹⁴ Holbergs pjäs trycktes i översättning 1756 i Norrköping och var en populär reper-toarpjäsa på Stockholms scener 1768 till 1789.¹⁵

Lugnet bryts i Uppsala. Movitz ropar hurra när han äntligen tagit sitt beslut och pantsätter lexikon, läroböcker och (förmodligen) Joannis Henricus Zopfius *Jurisprudentia Naturalis, Oder Kurzgefaste und deutlich erläuterte Grund-Sätze der Natürlichen Rechts-Gelahrtheit* (1734).¹⁶

Det är värt att notera att Bellman i sin drift med universitetet håller sig borta från teologin, som ju var den högsta och viktigaste av fakulteterna. De identifierbara böckerna hör hemma inom latin och naturrätt. Den samtida publiken tänkte kanske inte så mycket på detta, eftersom det var naturligt att vara försiktig med direkta parodiska angrepp på den rena läran. Däremot skulle nog publiken – åtminstone den med Uppsala-erfarenheter – roat ha lagt märke till att Movitz pantsätter sina böcker hos krögaren, något som upprepade gånger strängt hade förbjudits av universitetets styrande konsistorium. Studenterna fick inte sätta sitt studiematerial i pant för öl och brännvin.

Från och med den fjärde strofen är scenen förflyttad till kungliga huvudstaden. Det är Movitz som nu utgör centrum. Det är han som regerar i krogmörkret i Stockholm, inte de tre

studenterna från det ljusomstrålade Uppsala. Dessa skall till slut visa sig vara rätt släta figurer. Efter en parodisk disputationsovning återvänder de lärda åsnorna till Uppsala – åtminstone är de sådana sedda från Movitz och Bacchus horisont. ”Boricka” betyder helt enkelt åsna.

För att förstå de sista fyra stroforna krävs en bakgrundsteckning. Visserligen hålls fortfarande doktorsdisputationer vid svenska universitet, men dessa är en fattig rest av en väldig disputationsskulturs som från medeltiden och till slutet av 1700-talet dominerade de västerländska universiteten.¹⁷ Disputationen var formen för prövande av kunskap och övande av praktisk argumentationsförmåga. När Luther spikade upp sina 95 teser på kyrkdörren i Wittenberg var avsikten inte att inleda en reformation av kyrkan, utan teserna lades fram som underlag för en akademisk disputation, där teserna skulle nagelfaras enligt dialektikens alla regler. Luther var nämligen professor i teologi och skulle förbli det till sin död.

Disputationen är ingen antik retorikövning, utan söker sina rötter i medeltidens intresse för dialektik och logik. Formen var antagomistisk – ställningstaganden skulle brytas mot varandra i ett ritualiserat system. Ordförande för disputationen kallades preses, och de teser som skulle dryftas försvarades av en (eller flera) respondent. Den eller de vars uppgift det var att utmana teserna kallades opponenter, och vanligtvis gavs publiken också möjlighet att extraopponera. Själva argumentationen skulle vara deduktiv och strängt regelstyrd. Syllogismer var ett av huvudredskapen: ur premisserna skulle giltiga slutsatser dras. På detta sätt blev disputationerna en övning i logisk argumentation men också en avancerad språkövning – allt skedde naturligtvis på latin. Dessutom handlade det om en social ceremoni som ställde krav på deltagarnas förmåga att uppträda offentligt, värdigt och vältaligt.¹⁸

I Uppsala disputerades ständigt, och Bellman kunde räkna med starkt igenkännande.

För att uppnå den högsta lärdomsgraden, magisterexamen, krävdes att studenten tryckte såväl en övningsavhandling som en gradualavhandling, och att han som respondent försvarade dessa offentligt under ledning av en preses som var professor. Själva disputationsovningen försiggick normalt i nuvarande Gustavianum och inleddes och avslutades med hyllningsorationer och böner. Bellman har i ”Tal, hållit Gustafs dag för Augusti Bröderskap [...] 6 Junii 1785” påmint om den akademiska fostrans värdighet och samhällsbetydelse:

I läro-salens hvalf, dit åter Snillen ledas
At ympas i sitt stånd, at bindas till sin plikt,
At fram på dygdens väg så småningom beredas
Till skötsel utaf värf af högre glans och vigt[.]¹⁹

Hela 6 400 avhandlingar trycktes i Uppsala under 1700-talet.²⁰ Avhandlingarna har vissa likheter med sina moderna efterkomlingar, även om det inte var ovanligt att professorn hade skrivit själva texten. Det var nämligen själva försvaret av avhandlingen som prövade studentens förmåga och kunskaper.

Det man i den äldre undervisningen disputerade över förelåg i förväg i skriven form. Traditionellt handlade det om ”nakna teser”, *theses nudaе*, vilket innebar en serie av korta påståenden. Men också klädda teser, *theses vestitae*, var vanliga. I denna form bakades teserna in i en löpande diskussion, som alltså fick formen av en sammanhängande prosaframställning.²¹ Det är sådana vi finner i de dissertationer som Uppsalastudenterna försvarade *pro exercitio* eller *pro gradu*. Även i dessa kunde dock nakna teser förekomma i form av så kallade *corollaria*.

De tryckta avhandlingarna finns kvar, liksom en och annan handskriven uppsättning teser. Att skaffa sig en uppfattning om den vetenskapliga kunskapssynen är relativt lätt. Det går också att skapa sig en bild av de sociala mönstren, som inte minst speglas i de dedikationer och vändikter som brukade förekomma

i trycken.²² Däremot vet vi naturligtvis mindre om själva disputationerna, eftersom dessa skedde i muntlighetens flyktiga samtidighet. Vi anar spelet av logisk argumentering, vi anar en del tjuvnytt och vi vet att det fanns utfyllande inlednings- och avslutningsorationer.²³

Disputationerna *pro exercitio* och *pro gradu* utgjorde emellertid bara en liten del av disputationsväsendet i Uppsala, och eftersom det övriga disputerandet bara lämnat sparsamma avtryck vet forskningen fortfarande ganska lite. Professorerna förväntades själva disputera årligen, men bröt ofta mot detta. Det ålåg också universitetets stipendiater att med jämna mellanrum medverka i disputationer; teserna till många av dessa trycktes. De illa betalda adjunkterna hade i uppgift att träna studenterna i disputerandets konst. Och inte minst försiggick disputationer regelbundet på studentnationerna.²⁴

Bellman skrev in sig vid Stockholms nation i Uppsala den 3 november 1758, förmodligen efter att en tid varit hunsad *novitius*.²⁵ Han har själv i en ansökningshandling 1762 hänvisat till Uppsalastudierna: ”Wid Academien i Upsala har jag sökt inhämta nödig kundskap i boke-liga konster och wetenskaper”.²⁶ I januari 1759 kallades Bellman till inträdesexamen för Riksbanksfullmäktige och den 27 juni utsågs han till extra ordinarie tjänsteman på Riksbanken.²⁷ Spåren av hans Uppsalastudier är svaga, och skall de sökas är det höstterminen 1758 som gäller. Det har flera gånger gjorts en poäng av att det inga bevis finns på att Bellman någonsin besökte en föreläsning.²⁸ Att bevisa Bellmans akademiska ointresse genom ett *argumentum ad ignorantiam* är dock knappast hållbart.

Av biografiskt inriktade Bellmanforskare har FS 28 ofta betraktats som en litterär reaktion på ett misslyckande i lärdomsstad. Med tanke på att Bellmans farfar Johan Arendt hade varit vältalighetsprofessor i Uppsala är detta begripligt, men faktum är att långt ifrån alla stannade i Uppsala för att fullgöra studier-

erna. Vägarna både in och ut ur universitetet var många. Just Stockholms nation skilde sig från övriga studentnationer. Medan hälften av övriga Uppsalastudenter var teologer hörde endast en tiondel av stockholmarna till denna kategori. Det har understrukits att Stockholms nation i äldre tid var den viktigaste platsen att rekrytera ämbetsmän.²⁹

Nationsdisputationerna har hittills varit ganska okända. Från slutet av 1600-talet utvecklades de emellertid under ledning av de olika nationernas inspektorer, det vill säga Uppsalaprofessorer valda av studenterna till styresmän, beskyddare och patroner. Vid sidan av inspektorererna var de äldre studenterna – seniorerna – särskilt drivande i nationernas övningar. I själva verket kan man hävda att de cirka tjugo nationerna utvecklades till små läroanstalter, som organiserade akademisk stödverksamhet till universitetet i övrigt. Jag bedömer att tusentals disputationer hölls vid nationerna under 1700-talet. Antalet kan ha nått ett femsiffrigt tal, och även de yngsta studenterna förväntades närvara vid övningarna, väl förberedda för att opponera extra.³⁰

Det är alltså inte underligt att Bellman lyfter fram disputationen som en stadgad, formaliserad och uppbyren ceremoni, värd att parodiera vid sidan av ordenskapitlet, likprocessionen och balen.

Inga belägg finns alltså för att Bellman skulle ha bevisat några föreläsningar vid universitetet. Inte heller är det känt att han skulle ha deltagit i nationernas övningar. Men landskapsmötena var obligatoriska, vilket i Stockholms nations fall tydligt framgår av de stadgar som upprättades under Bellmans farfars ledning.³¹ För att slippa böta gick rimligen Carl Michael på landskapen då nationens disputationer hölls.

Helt i enlighet med stadgarna arrangerades under Bellmans studenttid flera ”språkliga och förståndsodlande övningar” vid Stockholms nation.³² Dagen före julafton 1758 höll exempelvis

Disputation 1709. Akten hölls i Gustavianum, Uppsala universitets dåvarande huvudbyggnad. Preses sitter i den övre katedern. Bland de ungefär tjugo Uppsalaprofessorerna vid denna tid fanns Bellmans farfar Johan Arendt. Akvarellen är gjord av studenten Carl Fredrik Piper och i privat ägo. Foto: Uppsala universitetsbibliotek.

herr Evenson en oration ”om Wettenskaperens tillväxt, under Konung *Gustaf Adolphs* regering.”³³ Av större intresse i detta sammanhang är de två landskapsdisputationer som anordnades, den första den 15 november 1758 när Bellman med största sannolikhet var i staden.³⁴ I nationens protokoll framgår att ”*septem Theses Miscellaneae ventilatae* under *Jonae Aulaewills praesidio; partes oppositorias* förestod Herr *Alstrin*, och responsorias Herr *Liusberg*, hvilka härigenom å daga lade wackra prof, af berömlig flit och insikt uti wettenskaper.”³⁵ Vi vet förstås inte säkert om Bellman var närvarande vid denna disputation. Jag vill dock gärna föreställa mig att artonåringens upplevelse av att se herrarna Jonas Aulaewill (1726–1765), Lars Alstrin (f. 1741), och Lars Liusberg (f. 1736) disputera i den bleka novemberdagen 1758 lämnade ett avtryck som dryga tjugo år senare togs tillvara i FS 28.

Det skall betonas att den akademiska värld som här beskrivs är studenternas, inte professorernas. Även på 1700-talet fanns en särskild utlevande studentkultur, som emellertid i Sverige balanserades av nationernas självpåtagna pedagogiska och socialt kontrollerande uppdrag. Preses Jonas Aulaewill var visserligen hela 32 år och nypromoverad magister, men vald av sina medstudenter till kurator för nationen. Respondenten var 22 år och opponenter endast 17. Åldersblandningen är typisk för Uppsalas studentmiljö vid denna tid.

Bellmans melodival förstärker kopplingen till studentvärlden. Melodin förekommer visserligen på många håll, bland annat som en skolsång.³⁶ Men här vill jag gärna betona det spår som Torben Krogh lagt ut. Han påpekar att melodin är hämtad från den tyska studentsången ”*Ecce quam bonum*”, och understryker att Bellman genom ett typiskt vaudeville-grepp låter melodin karaktärisera texten.³⁷ I själva verket är 1700-talets tyska ”*Ecce quam bonum*” inte bara en studentsång utan en rejält frispråkig sådan om tjänsten såväl hos Bacchus

som Venus. Den förekommer i den allra första tryckta tyska studentsångboken (1781), där den bearbetats av Christian Wilhelm Kindleben (1748–1785), själv känd svirare. Kindleben beskriver den som en då redan gammal studentsång, som han har gjort mer sjungbar för väluppfostrade studenter. Melodin förutsätts vara välkänd: den sjungs ”In bekantter Melodie.”³⁸ Sången användes ofta som en ”Rundgesang”, där varje dryckesbroder improviserar en ny vers när turen och ölstänkan nådde honom.³⁹ Det som jag här vill betona är att 1700-talsåhöraren rimligen fick starka associationer till såväl kollektivt som frispråkigt studentliv när FS 28 sjöngs.

Åter till texten. Movitz sitter i skrubben på krogen Tre Remmare med nyvunna Uppsalafarenheter. Om han var lägst i lärdomsstadens hierarki har han nu hamnat högst, eftersom hans roll är att vara preses. Det innebär att han leder förhandlingarna och – om det är nödvändigt – stöder respondenten i dennes försvar av teserna. I sången skall tre sådana läggas fram, även om den sista aldrig hinner bli formulerad. Som redan nämnts var det vanligt med disputationer över ett antal korta påståenden. På universitetsbiblioteket i Uppsala finns tesböcker från studentnationerna bevarade och nationernas protokoll visar att det var vanligt att formulera nya teser inför en disputation. Alternativt plockades ett antal teser ur lämpliga läroböcker som de av Pufendorf och Grotius. Vid själva disputationen lästes tesen upp, långsamt och flera gånger. I denna orala kultur gällde att hela publiken kunde den exakta formuleringen innan själva disputationen vidtog.

Kommen till Stockholm har Movitz övergivit sitt värdiga Uppsalautseende. Istället för svart rock är han nu ommaskerad i en kolt – ett skjortliknande ytterplagg med knappar eller skärp. Han super kraftigt och vi anar att disputationssituationen skiljer sig avsevärt från den i Uppsala, antingen sådan den tedde sig i nuvarande Gustavianums stora sal eller i en

sal hemma hos inspektör där nationsdisputationerna vanligen förlades. Den första tes som läggs fram gäller huruvida det ur moralfilosofisk synpunkt är acceptabelt för Bacchi tillbedjare att ändra sitt näringsintag, rimligen från starka drycker. Sedd som en fråga om dygdetövning inom den backanaliska kulten finns det väl någon logik i tesen, men diskussionen blir snabbt oklar. Argument för och emot – *pro et contra* – lyfts fram. Snart skriks det ”posito” från alla kanter. Begreppet betyder ”jag hävdar” och är en standardterm i disputationsskulturen. Dock får publiken aldrig klart för sig vad Movitz och studenterna egentligen hävdar.

Redan när andra tesen skall behandlas har kontakten med den akademiska logiken slutgiltigt lösts upp: vilken är skillnaden mellan massor av öl (”öl pluraliter”) och en person som dricker? Något svar på vad skälet, ”Ratio”, skulle vara ges inte. Istället utmanar en opponent med ett ”dubito” – ”jag ifrågasätter”, och inleder uppenbarligen en vältalig längre framställning. Han sägs ”orera”. I sammanhanget är det värt att påminna om att orationen, vid sidan av disputationen, var tidens främsta akademiska övning, ofta praktiserad i Uppsala. Preses

Movitz höjer rösten och visar sin begränsade latinförståelse. Han hävdar ”habeo!” ”Jag har”, vilket hur som helst leder till påfyllda bägare.

Allt vad den ceremoniella disputationen står för – rollfördelning, syllogistisk skärpa, latinsk pregnans – är under full upplösning och någon tredje tes ges aldrig. Istället är vi nu vid det ögonblick i Bellmans estetiska universum när den ordnade ceremonin förvandlas till backanal. I Fredmans epistel 9 sker samma transformation när menuetten förvandlas till ringdans, flickorna lyfter på kjolarna och spelmannen spy i ett hörn.⁴⁰ Och gång efter gång i Fredmans värld kollapsar kontrasterna i en rusig världsförklaring. Hierarkier vänds upp och ner och motsättningar löses upp, denna gång genom att höglärde preses – Movitz – trillar av sin lärostol, och opponenter, hes efter allt orerande, faller till golvet efter ett övermodigt glädjesprång.

På Tre Remmare inträder Fredman, Bacchi apostel, i spetsen för ett dionysiskt tåg av musikanter och flickor. Oordningens ritual är etablerad, och disputationen förd till sitt logiska slut. För Uppsalastudenterna återstår bara att lämna valplatsen – som de dubbelälsnor de är.

1. En satirisk vidräkning med disputationsskulturen ger Carl Hwalström i den anonymt utgivna *Speculator paideusiophilus* 1–2, Stockholm, 1773. Citatet från *ibid.*, s. 29.
2. Lars Burman, *Eloquent Students. Rhetorical Practices at the Uppsala Student Nations 1663–2010*, Acta universitatis upsaliensis. Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia 96, Uppsala: Uppsala universitet, 2012. Svensk omarbetad edition Lars Burman, *Vältaliga studenter. Studentnationerna i Uppsala som retoriska miljöer 1663–2010*, övers. Carina Burman, Acta universitatis upsaliensis. Skrifter rörande Uppsala universitet, C. Organisation och historia 99, Uppsala: Uppsala universitet, 2013. Här hänvisas till den svenska forskning

- om 1700-talsretorik som utvecklats under de senaste decennierna och som har relevans även för Bellman.
3. Carl Michael Bellman, *Fredmans sånger. Text- och melodihistorisk utgåva med musiken i reproduktion efter originaltrycket*, 2, Gunnar Hillbom (textred.), James Massengale (melodired.), Stockholm: Norstedts, 1992, s. 253–255. Se också Gunnar Hillbom, *Källorna till Fredmans sånger och ”Den Svenske Anacreon”*, Filologiskt arkiv 38, Stockholm: Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademien, 1996.
4. Carl Michael Bellman, *Skrifter. Standardupplaga* [=StU], utgiven av Bellmansällskapet, II. *Fredmans sånger*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1922, s. 123 n. Verklighetens Eric Gåse

- (1711?–1780) presenteras i StU IV. *Bacchi orden*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1932, s. 23–26. Intressant i föreliggande sammanhang är att Gåse som student var en aktad medlem av Roslags nation där han ”flitigt orerade och opponerade vid sammankomsterna”. Detta bekräftas av nationens landskapsprotokoll; 9 maj 1730 var han t.ex. ordinarie respondent vid en disputation. U 605 a, UUB. Gåse uteslöts ur nationen 1745. StU IV, s. 23. För Bacchi Ordendiktningen se Peter Lind, ”*Strunt alt hvad du orerar*”. *Carl Michael Bellman, ordensretoriken och Bacchi Orden*, Studia Rhetorica Upsaliensia 4, diss. Uppsala: Uppsala universitet, 2014.
5. Kurt Johannesson, ”Bellman och ceremonierna”, i Horace Engdahl (red.), *Tio forskare om Bellman. Föredrag vid Vitterhetsakademiens symposium 15–17 september 1976*, Filologiskt arkiv 20, Stockholm: Almqvist & Wiksell International, 1977, s. 96–113.
 6. Lars Lönnroth, *Ljuva karneval! Om Carl Michael Bellmans diktning*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 2005, s. 11–28.
 7. Se *Uppsala universitets historia 1793–2000*, 2:1–2. Carl Frängsmyr, *Uppsala universitet 1852–1916*, Uppsala: Uppsala universitet, 2010, och där anförd litteratur.
 8. James Messengale, *Systerligt förente. En studie i Bellmans musikalisk-poetiska teknik*, Kungl. Musikaliska Akademiens skriftserie 25, Stockholm: Musikaliska akademien, 1979.
 9. Bellman, *Fredmans sånger*, I, 1992, s. 69–71.
 10. SAOB spalt: E808; tryckår: 1922.
 11. [Daniel Helsingius], *Grammatica latina contracta*, Upsaliae, 1670, s. C3[r] ff.
 12. Burman 2013, s. 53.
 13. Han har alltså disputerat utan preses i ordföranderollen, vilket visar att han är på en mycket hög nivå och som respondent kunnat reda sig själv.
 14. Ludvig Holberg, *Jacob von Tyboe*, i Ludvig Holberg, *Vaerker i tolv bind*, IV, utg. F. J. Billeskov Jansen, [København]: Rosenkilde og Bagger, 1969, s. 243–328. Citat från 286f.
 15. StU II, 1922, s. 128. [Ludvig Holberg], *Hasenskräck eller Storskrytaren*, Norrköping: Johan Edman, 1756. Här heter Stygotius dock Sigonius. Bellman följer det danska originalet.
 16. I Bellman, *Fredmans sånger*, I, 1992, s. 70, sägs att ”Zopfs varianta” skulle vara ett kompendium byggt på Zopfs arbeten. Något sådant har jag inte identifierat, utan menar att *Jurisprudentia Naturalis* har mer som talar för sig, inte minst eftersom åtminstone 1757 års utgåva klargör att boken är ”zum nützlichen Gebrauch der studierenden Jugend entworfen.” Eftersom ”varianta” vackert rimmar på ”panta” skall man nog inte göra för mycket av titeln ”varianta”.
 17. Se exempelvis M. Gindhart & U. Kundert (red.), *Disputatio 1200–1800. Form, Funktion und Wirkung eines Leitmediums universitärer Wissenskultur*, Trends in Medieval Philology 20, Berlin/New York: De Gruyter, 2010. För svensk disputationsskultur se Erland Sellberg, ”Disputationsväsendet under stormaktstiden”, i *Idé och lärdom*, Lund: Studentlitteratur, 1972, s. 65–84, samt Bo Lindberg, ”Henrik Hassel – humanist och utilitist”, i *Lychnos* 1990, s. 165–218. Se också Burman 2013.
 18. Burman 2013, s. 29–60.
 19. StU VII. *Dikter till Gustaf III och konungahuset*, Stockholm: Albert Bonniers förlag, 1938, s. 91.
 20. Krister Östlund, ”Några nedslag i disputationsväsendet under 1700-talet – exemplet Johan Ihre”, i *Sjuttonhundratals* 2006/2007, s. 151.
 21. Burman 2013, s. 38.
 22. Lars Burman, ”Vänskap på Parnassen. Akademisk tillfällediktning på 1720-talet”, i *Tidskrift för litteraturvetenskap* 2012:2–3, s. 65–76.
 23. Jfr Östlund 2006/2007, passim, och Hwalström 1773, s. 9–28. Om ett nationsexempel se Burman 2013, s. 50f.
 24. Burman 2013.
 25. L[awrence] H[eap] Åberg, *Anteckningar om Stockholms Nationsförening vid Upsala universitet i äldre och nyare tider: på nationens uppdrag utgifna*, Upsala: Stockholms nation, 1877, s. 55.
 26. Johan Flodmark, ”Något om C. M. Bellman och hans anhöriga”, i *Samlaren* 1917 (38), s. 84.
 27. Enligt Paul Britten Austin hade han återvänt till hemmet i Stockholm redan till jul 1758. Paul Britten Austin, *Carl Michael Bellman. Hans liv, hans miljö, hans verk* [1970],

- Stockholm: Rabén & Sjögren, 1979, s. 59f. Leif Landen ger inga ytterligare kronologiska hållpunkter om Uppsalavistelsen, och menar att Bellman i Uppsala ”inhämtat mindre av lärdom, mera av den studentikosa och frigjorda tradition som också hör hemma vid ett universitet.” Leif Landen, *Carl Michael Bellman. En biografi*, Stockholm: Carlssons, 2008, s. 22.
28. StU II, 1922, s. 125; Austin 1979, s. 59f.
29. Gösta Thimon, *Stockholms nations studenter i Uppsala 1649–1800. Vinculum Stockholmense, I. 1649–1700*, Stockholm: Stockholms kommun, 1982, s. xiii.
30. Burman 2013, s. 29–60.
31. 1703 års stadgar förnyades med mindre ändringar 1742. Endast med giltigt och laga förfall, och efter att ha ursäktat sig hos kurator/inspektör, kunde stockholmarna vara frånvarande från landskapsövningarna. Annars utgick böter. För säkerhets skull anordnades upprop. Thimon 1982, s. xxxi.
32. Thimon 1982, s. xxx.
33. U 520 b, UUB.
34. Den andra hölls den 5 maj 1759. Då var nog inte Bellman kvar i Uppsala längre. U 520 b, UUB.
35. U 520 b, UUB.
36. StU II, 1922, s. 132; Bellman, *Fredmans sånger*, 1, 1992, s. 255f.
37. Torben Krogh, *Bellman som musikalsk digter*, Studier fra sprog- og oldtidsforskning udg. af det filologisk-historiske samfund 196, København: Povl Branners, 1945, s. 73f. och 133.
38. *Studentenlieder. Aus den hinterlassenen Papieren eines unglücklichen Philosophen Florido genannt*, gesammelt und verbessert von C[hristian] W[ilhelm] K[indleben], Halle, 1781, s. 83. ”Man muß dieses alte Burschenlied, welches ich von seinen Unflätereyen gereinigt und für den gesitteten Studenten singbarer gemacht habe, als eine Art von Quodlibet ansehen [...]” Ibid.
39. Katten Murr hos E. T. A. Hoffmann improviserar en ny vers när han sjunger visan vid sin invigning som ”Fuchs”. E. T. A. Hoffmann, *Gesammelte Werke in Einzelausgaben, 6. Lebensansichten des Katers Murr nebst fragmentarischer Biographie des Kapellmeisters Johannes Kreisler in zufälligen Makulaturblättern* [1819–21]., 2. Aufl., Berlin: Aufbau-vlg, 1984, s. 264–267. Sången ges stort utrymme, och Murr påstår att den härliga ”Ecce quam bonum” sjöngs redan när Hamlet blev invigd i studentlivet i Wittenberg.
40. Johannesson 1977, s. 105.

SUMMARY

Academic Quarrels. Carl Michael Bellman's Fredman's Song 28 and the 18th Century Disputations

In Carl Michael Bellman's (1740–1795) song, ”Fredmans Sång 28” (c. 1780), the fictional drinking hero Movitz has left Stockholm for studies at Uppsala University. He soon returns to Stockholm, where a disputation is staged in a tavern, a disputation which soon turns into a bacchanalian chaos. This article analyses song 28 and how it relates to 18th century academic disputations. It explores how Bellman's parody technique draws on these austere ceremonies, which would have been well-known among his audience. The parody is emphasized through the use of the melody from the famous student-song ”Ecce quam bonum”. Bellman himself studied in Uppsala for a short period in 1758, and it is made clear that he ought to have been present at disputations, at least at his own student organization ”Stockholms Nation”.

Keywords: Carl Michael Bellman, 18th century, disputation, dissertation, academic culture, student history, parody

